

Hogyan keletkezett Budapest?

Folyik a tudományos munka
a főváros történetének feltárására

Budapest története a magyarországi történetírás legelnyagoltabb területe. Elavult régi könyvek, jelentéketlen részletkérdéseket tárgyaló munkák és Budapest történetének két befejezetlen torzóján kívül (1885, 1942—1944) más munka alig áll rendelkezésre. A Budapesti Tanács végrehajtó bizottsága ezért 1954-ben életre hívott egy kutató csoportot, melynek feladata Budapest történetének tudományos feltárása, kutatása s az eredmények közzététele. Minthogy évszázados elmaradást kell pótolnunk, e nagy munkában

mintegy száz kutató

vesz részt a társadalomtudományok minden ágából. Egységes, összehangolt terv alapján dolgoznak a különböző tudományágak szoros együttműködésben. A kutatásokat a Magyar Tudomány Akadémia, a Történettudományi Intézet és a Munkásmozgalmi Intézet hathatósan támogatja.

Az előtanulmányok egyik célja Budapest történetének mintegy hat kötetre tervezett összefoglalása, de míg e nagy mű elkészül, sok száz részlettanulmánynak kell napvilágot látnia az e célra megindított sorozatokban. (Tanulmányok Budapest múltjából, Budapest régiségei, Budapesti Forráskiadványok.) Egy kötet már megjelent és három további kötet sajtó alatt van. Már az eddigi kutatások és publikációk is sok jelentékeny eredményt hoztak, termékeny vitát indítottak. A sok vitát fölidéző kérdések közül csak egyet szeretnék kiemelni — melynek végső eldöntésében újabb adatok felbukkanása és további ásatások bizonyítékai segítenek majd — ez

a város eredetének kérdése.

Kevesen tudják azt, hogy Budapest területe még az európai városok között is ritka ősi történetre tekinthet vissza. Ennek egyik oka földrajzi fekvése — a különböző jellegű és

terményű tájak, a Dunántúl, az északi hegyvidék és a Nagyalföld találkozásánál Európa egyik legősibb országútja, az öreg Duna szeli itt keresztül.

A legutóbbi évek egyik feltárása — a Remete-barlangban — bebizonyította, hogy Buda területén már a paleolitik korban is éltek. A neolitikori lelőhelyek után a bronzkor, a kora-vaskor népei a hegyek déli lejtőjét, például a Gellérthegyvet vagy az észak felé húzódó budai hegyek keleti lábánál napsíkosságait szállták meg, ahol földbevájt putri házakban laktak, vagy a későbbi Pest területének mocsaras halmi közé húzódtak. Míg ezeket a népeket csak leleteikből ismerjük, a Pannoniát lakó keltákról és illirekről már a források is megemlékeznek. Ők éltek itt ugyanis időszámításunk kezdete körül — amikor a hódító római légioók elérték a Dunát, majd megszállták az egész Dunavonalat. Bár ez a korszak már történelmi községekben van és nyomait nem évtizedredek lösz- vagy barlanglerakódásaiból kell következtetni, mégis vitás a hódítás pontos éve. Nem tudjuk, hogy időszámításunk előtt néhány évvel történt-e, mint azt egy felirat állítja, vagy az I. században, amit már biztos leletek látszanak bizonyítani.

A mediterrán kultúra

négy évszázados előretörése nem maradhatott csupán intermezzo. A hunok, a gótok, a longobárdok, az avarok mozgó birodalmi lehet ugyan, hogy föloldották vagy elmosták Pannonia romanizált lakosságát, a később letelepedő népek, a szlávok, majd a magyarok azonban még itt találták a római civilizáció monumentális emlékeit. Pedig ekkor már romokban hevert az egykor virágzó római provincia mintegy 60 000 lakosú fővárosa. Aquincum, amiről az 1200 körül író Anonymus így emlékezik

meg. „Mánap pedig Árpád vezér, meg minden főembere Magyarország valamennyi vitézével együtt bevonult Attila király városába. Ott látták a királyi palotákat — egyeseket földig romban, másokat nem — és följötte csodálták mindazt a kőépületeket (Aquincum város épületeit)... Ott lakmároztak mindennap nagy vígan Attila király palotájában...”

Ez azonban csak a terület története, a város igazi története születésének pillanatában kezdődik, azzal az első faluval vagy településsel, melyet az

em'ber többé már nem hagy el, mely él, fejlődik, mert benne alakulhatnak az akkori társadalom legfejlettebb formái. Budapest fejlődésének kérdéséről talán kevesebbet tudunk, mint a római Aquincumról, mert hiszen a fejlődő város elpusztította saját korábbi nyomait. Mégis a több mint egy tucatnyi X. századra keltezhető temető sűrűbb lakottságra mutat. A

későbbi városnak ekkor három pontjára lokalizálhatjuk a legfontosabb településeket, melyek igazán csak a XI. században kezdenek fejlődni. Ez a három település magva a későbbi fővárosnak. Problematikus kérdés marad, hogy a három település pontosan hol és mikor keletkezett. A legújabb kutatások fényében, úgy látszik a honfoglaláskor az aquincumi romváros déli környékét a főkirály, Kurszán törzse szállta meg. Kurszánt a németekkel való tárgyaláskor megölik, nemzetsége a hatalmi versengésben alul marad Árpáddal szemben. A XI. századig a település fejlődése megakad, de az első hódító neve a — Kurszán vára kifejezésben évszázadokig tovább él (talán a Nagyszombat utcai római katonai amfiteátrum).

Annál rohamosabb fejlődését gyanítjuk a másik két településnek (ma Pest Belváros és Tabán). Ezek a Közép-Európát átszelő nagy nyugat-keleti utak Duna-átkelésénél keletkeztek. Ez az útvonal ekkor már évezredek óta használatos volt. A pesti hídfőállás védelmére a rómaiak castrumot is építettek. Hatalmas, ma is látható falai valószínűleg ekkor még állottak és erre vonatkozhatik Anonymusnak az a helye, ahol leírja, hogy Taksony (950—970) a bolgár izmaelitáknak „... földet adományozott nekik, és azonfelül várat is, melyet Pestnek hívnak, örökre nekik engedte...”

Ezt a történeti adatot a régészeti megfigyelések is támogatják.

A pesti castrum

feltárásakor beigazolódott, hogy a római várat a középkorban átalakították. Az izmaeliták valószínűleg kereskedelemmel foglalkoztak. Pest tehát kereskedő település és ezt a jellegét mindvégig megtartotta.

A XI. században mindhárom település terebélyesedhetett Pest, Kispeszt (Tabán) és Buda (Óbuda) néven. Buda ekkori fejlődését egyházi intézményei biztosították, a Péter-egyház és a prépostság. A krónikákban úgy él, minth Attila városa, ahol Árpád is eltemették volna egy patak forrása felett. Ezekben a falvakban a XI. században már kőépületek is állottak. Gazdag antikizáló faragványok, akantuszleveles oszlopfők egy-egy

szép emléke bizonyítja az oklevelek tanúságait. A Képes Krónikából arról is értesülünk, hogy görög kőfaragók tartoztak az Óbudát építő első művészek közé. Mindezek között az adatok között azonban egy sincs, amiből a várossá válás folyamatára lehetne következtetni. Erre egy 1148-ból származó oklevél ad választ, melyben a budai (óbudai) Géza vásárról (I. Géza) és a pesti rév (portus) vámjáról esik szó. Budának tehát már a XI. században városa volt, de még ennél is fontosabb a város kialakulása szempontjából a rév, ahol az átkelés és a kikötő hajók miatt mintegy állandó vásár keletkezett.

Az európai városok majd mind egyikének őse ott terebélyesedett, ahol a különböző vidékeket összekötő nagy vízi artériák és a szárazföldi utak találkoztak, ahol kicserélték a termékeket. Az oklevélből megjelenítő erővel bontakozik ki előtűnő kép, amint a Dunán délről fölfelé tartó, bort és sőt szállító hajók megpihennek a pesti és a kerepesi kikötőkben. Budapest.

a legjellegzetesebb rév-város.

ahogy Velence, Nápoly vagy Amszterdam jellegzetes tengeri kikötő városok. Igazi várossá ezek a települések csak a XIII. században váltak. Rogerius gazdag helységnek nevezi. Ekkor vonzódnak egymás után Budára az országos hivatalok és a tártárjárás után 1255-ig főlépül a negyedik városmag, a Várhegy fennsíkját borító királyi székhely, a budai vár. Ez tartotta ellenőrzése alatt a legjelentékenyebb révet és a hozzávezető nagy szárazföldi utakat. A születő Pestnek és Budának ez az alapvonása később is makacsul megmarad és kifejezésre jut a városépítés nagy művészetében még a XIX., sőt a XX. században is. Ráhúzódnak, hozzásimulnak a vízhez a házsorok. Mintegy középpontja, tengelye ez a messziről jött, messzire vezető nagy folyam, e tengernélküli ország fővárosának. Ebben van szépsége és ez városépítészetének rendező elve. Így jut kifejezésre egy történeti gondolat a már óriásian nőtt város formájában és építészetében.

Dr. Gerevich László

Kossuth-díjas,
a Budapesti Történeti Múzeum igazgatója

9.439
A SZABAD NÉP 1956 J. 3. iki számából